

Megjelenik minden hónap 10-ikén, legalább is $2\frac{1}{2}$ nagy nyolczadrét ivnyi tartalommal; időnként szövegközi ábrákkal illusztrálva.

TERMÉSZETTUDOMÁNYI KÖZLÖNY.

HAVI FOLYÓIRAT
KÖZÉRDEKŰ ISMERETEK TERJESZTÉSÉRE.

E folyóiratot a társulat tagjai az évdíj fejében kapják; nem tagok részére a Pótfüzetekkel együtt előfizetési ára 6 forint.

XX. KÖTET.

1888. JUNIUS

226-IK FÜZET.

SZÁRNYAS VENDEGÜNK.

(Syrhaptēs paradoxus Pall.)

A természetnek legvonzóbb, de lényege szerint nehezen megfejtendő jelenségei közé mindenestre a madarak vonulása is tartozik. És mihelyt e jelenséget tüzetesebben szemügyre vesszük, legott meggyőződünk, hogy ennek megvannak még a maga változatai, fokozatai is.

Az a tavaszi és őszi nagy mozgalom, melynek évről évre tanúi vagyunk, a mióta csak az irodalom adatot adatra halmaz, sőt a mióta az irodalom az ember kedélyvilágát festi — föltéve, hogy oly tájakon keletkezett, a melyeken a madarak vándorlásának tünete észlelhető — mindenkor szemébe is tűnt a gondolkozó embernek, kinek szeme oly szívesen fordul a levegőég felé, ki vágyakkal és nagy irigységgel is követi a szárnyas vándorok seregét.

A midőn a fecske a falu tornyán gyülekezik s a darvak V-rendje, Arany Jánossal szólva: »ék csúcsával« délnek tart; a gólya faluszerte — mint valami parancsszóra — odahagyja tornyos fészket, hol a szem oly nagyon megszokta s felgyülekezik a réten, bevárván széles környékről társait, hogy azután — ismét mintegy parancsszóra — szárnyrakapjon, s kerengve mind magasabbra és magasabbra emelkedjék, a midőn pedig a kellő magasságot 4—500 métert, elérte, egyszerre délnek indul: ekkor a természet legegyszerűbb fiát is bizonyos mélabús érzés szállja meg; szeme önkénytelenül is elkiséri a távozó madársereget, addig, a míg győzi; a szemhatárhoz közeledve a vonuló madársereg már csak mákszemnyi, e pontok azután mintha bizonytalanul keverődnének s egyszerre nyomuk veszett.

Viszont, a midőn a tavasz első, határozottabb jelei beköszöntenek s a természet, mint mondjuk, »ébredezni kezd«, biztosra bekövetkezik az őszi tünet visszája, megfordított rendje: a vándorok visszatérnek; s ekkor a természet legegyszerűbb fia is örömet érez, felragyogó szemmel köszönti az ismerősöket »otthon«; mert a nép közfelfogása szerint a vándormadár »haza jön«.

Ez a dolog nagyon egyszerűnek látszik: »elviszi a tél, meghozza a tavasz«. S ez valóban úgy is van; akár laikus akár tudományos szemmel nézzük a tünetet: ez kétségbe nem vonható tény, a mellyel azonban sem a laikus, sem a tudós nem érheti be, mert nyomban más kérdések jelentkeznek, követelik a világos, megokolt feleletet.

Bizonyos vidéknek bizonyos madara melyik úton, hova költözik; a világ melyik pontjára? Szélességi fokok szerint van-e valami egymásutánja a vonulásnak? Vajjon a vonulás egyhuzamban vagy szakadozottan történik-e? Vajjon az a szaporulat, mely nyáron át fölnevekedett, őszkor elvonult s tavaszkor nem tért vissza: hova lett, hogyan, mikor és merre széledezett? Mi viszi, mi kalauzolja e vándorokat? stb. Ezek fogas kérdések ám.

Pal m é n,* fölvetve a kérdéseknek hosszú sorozatát, helyesen jegyzi meg, hogy a tünet lényege nincs megközelítve; hogy azok a föltevések, a melyek a divináció, a légáramlatokon, az elektromosságon, illetőleg mágnességen alapultak, tarthatatlanoknak bizonyultak, s hogy a kutatók közt az erőszakosan okoskodók elvégre reászorultak, hogy »obscure per obscurius« vagyis a homályosat a homályosabbal magyarázzák, ráfogván mindent az »ösztön«-re; holott bizonyos, hogy az ösztön és tudatos cselekvés között a határt megvonni teljes lehetetlen.

Ám ezeknek az okoskodásoknak azért meg van a maguk haszna, mert a megdöntés csak érvekkel lehetséges, az érvek keresése pedig a dologgal való tüzetesebb foglalkozást jelent s ez mindig több és több világosságot vet a homályba, felderítvén legalább azt, a mit az ember véges elméje egyáltalában fel bír fogni.

E tüzetesebb vizsgálatokra mutatott reá már Linné is, a midőn a vándorlás tünetéről szólva,** bevallja, hogy a madarak vándorútját nem ismeri: »Qua vero, finibus transgressis patriae, iter continuant *via* emigrantes nostrates, plerumque ignoramus« s hogy erről majd csak akkor lehet biztosabban nyilatkozni, a mikor az utódok az ismert világ különböző pontjain megteszik az erre vonatkozó észleleteket. Az észleletek bekövetkeztek és sokat derítettek fel; de a lényeg még ma is homályos.

Arra biztos feleletünk van, hogy a vándorok rendszerint s annyira valószínűleg visszatérnek, hogy ugyanazok a párok nemcsak ugyanarra a vidékre, hanem még a régi fészekre is visszakerülnek; az is biztos, hogy a párok, olyan fajoknál, a melyeknél a hímek és

* »Ueber die Zugstrassen der Vögel« Leipzig 1876.

** »Dissertatio acad. migrationes avium sistens« Upsaliae 1757.

tojók külön-külön vándorolnak, vagy ha vándorlás közben egymástól elsodortatnak, a fészek táján összekerülnek. Azt is tudjuk, hogy a vonuló fajok útközben évről évre bizonyos meghatározott pontokon fordulnak meg s mellőzik a szomszédos pontokat; noha azok viszony szerint a megszokottakkal egyeznek. Már magában ez a körülmény is reáutal bizonyos vonulási utakra s e rendszeresen fölkeresett pontokból kiindulva, az öreg Brehm* föltette, hogy a vándorok bizonyos elszállásoló rendszert követnek (Einquartierungssystem). Naumann** hasonló alapon tovább fűzte a föltevést s azt hiszi, hogy magában a levegőben vannak bizonyos útvonalak, a melyeken a madarak rendszeren közlekednek, a melyek alatt azután a földön bizonyos pontok vannak, a melyeket a szárnyas vándorok úgy használnának, mint az utas az ő szálló vagy pihenő helyét, a mely rendszert azután magyarán talán »csárda-rendszernek« lehetne nevezni, föltéve, hogy a magyar észjárás hajlandó a németet követni s mindenből rendszert csinálni.

Ez az irány azonban mindössze csak azt jelentette, hogy a madarak vonulása az emberi tudásban még csak föltevéses, hipotétikus, hogy alaposabb fölismerése nem az okoskodások folytatásától, kibővítésétől, hanem a tapasztalati eljárástól, annak következetes alkalmazásától várható, a mely útra azután 1852-ben Kessler,*** három évvel későbbben Middendorff† lépett, míg végre Palmén megkísérlette az összegezést s ezen az alapon a vonulási utaknak kimutatását. Mert a dolog csakugyan úgy áll, hogy előbb az utakat kell fölismernünk, hogy azokon szétoszolva, tehát munkafelosztás révén iparkodhassunk a lényeg fölismerése felé.

Minthogy nálunk a madárvonulás tünete egybevág az évszak nagy változásával, a kutatás klimatológiai és zoo-geografiai alapokon halad s mind nagyobb és nagyobb terjedelmet ölt, úgy, hogy a jelenben egy nemzetközi állandó bizottság a megfigyelő helyek hálózatának föllállításán fáradozik.

Meg kell azonban jegyezni, hogy ennek az iránynak tulajdonképeni kezdeményezője a jeles Quetelet volt, ki azt már 1841-ben »Projet d'observations annuelles sur la périodicité des oiseaux« című értekezésében megpendítette.††

* »Der Zug der Vögel«. Okens Isis 1828.

** »Ueber den Vogelzug mit bes. Hinsicht auf Helgoland.« Rhea 1846.

*** »Einige Beiträge zur Wanderungs-Geschichte der Zugvögel.« Mosc. Bull. 1853.

† »Die Isepiptesen Russlands. Grundlagen zur Erforschung der Zugzeiten und Zugrichtungen der Vögel Russlands.« Mém. biolog. Tome II.

†† Report. Brit. Assoc. 1841.

Palmén összegezése csak 19 fajra terjed ki, melyet azután részben saját tapasztalatai alapján, részben az irodalomban letett adatoknak valóságos rengetegében iparkodik nyomról nyomra követni, a miben azonban a kontinensnek az a része, a melyhez Magyarország is tartozik, mint fehér lap szerepel. A mi magyar vándoraink e szerint a fő vonulási úttól csak elágazva jutnának el hozzánk és távoznának tőlünk; vezet pedig ez az út a Nilustól, a Földközi-tengert szelve, Kisázsia déli és nyugoti partján be a Dardanellákba; a Fekete-tengerbe lépve elágazik; egyfelől a nyugoti part mentén a Duna torkolatához, a másik ág a Krim felé; innen az irány a Volgához vezetne s végre az Ob mentét követné. A Duna torkolata előtt elvezető főágtól szakadnának el a mi madaraink, a melyek azután folyórendszerünk ágazatai szerint oszlnak el.*

Azon a fehér lapon azután a Magyarország területét alkotó rész különös figyelmet érdemelne már azért is, mert a hol a madarak vonuló útja nem ragaszkodik a tengerparthoz, hanem a kontinenst főfolyók mentén s a vízváltakók fölhasználásával szeli, a pusztai alakulat fontos szerepet játszik, valószínűleg a mocsarak és erek miatt, melyek Naumann értelmében a vándoroknak »csárdákul« nagyon is kínálkoznak. Az alföld és a Duna-Tisza vonala ilyen jellemű terület és igen valószínű, hogy erre egy főút vezet s még inkább vezethetett — a folyószabályozás előtti időben — Halics felé s talán Oroszország keleti részeibe is. Ez a jövő kutatásainak egyik fő, mindenesetre fontos és érdekes feladata.

Ettől a nagy mozgalomtól eltérve s ugyanazokon a területeken még más madármozgalmaknak is tanui vagyunk, melyek közül egynehány a laikus figyelmét is magára vonja. Állandóan megtelepedett madaraink közül számos faj, különösen télszakán, hűtelen lesz erdőhöz-mezőhöz és lakott helyek közelébe, sőt sokszorosan a helységek uczáiba vonúl; mintha tudatosan letenné azt az óvatosságot, mely egyébként természete; hozzátörődik az emberhez és környezetéhez; megtöri a legnagyobb zsarnok: az éhség.

Tompá, ki élesen figyelte a madárvilágot, Szemere Miklóshoz intézett költeményében így szól:

*Jó czinke, mért kopogsz fagyos ablakomon?
Magocskát, meleget úgy sem lenél nálam.*

Faluhelyen télszakán a czinke valóban sokszor rászáll az ablak keretére, hogy réseit kikutassa; az óvatos fekete rigó a kertet

* V. ö. Herman Ottó, »A nagy út«. Népszerű term. tud. előad. gyűjteménye III. kötet.

járja; a sármány, pinty, pipiske elvegyül a verebekkel, kutatja a keréknyomot; a varjak, a szarka, csóka az udvart és a szérút járja, még a mátyásnak is a gyümölcsös lesz kedves tanyájává.

A havasok jellemző lakói sokszorosán az előhegységbe s mindenestre alantasabb helyekre vonódnak. Rendkívül érdekes az, hogy a Székelység »hajnalmadara«, az igazán havaslakó *Tichodroma muraria* L., havasi társával, az *Accentor alpinus*-sal együtt minden télen megjelenik a Bükk hegység Szinva völgyében, Miskolcztól, illetőleg a síkságtól alig néhány kilométernyire; az örvös rigó — *Turdus torquatus* L. — lejön Kolozsvárig stb.

A jelenségeknek ez a sorozata is rendes és klimatológiai szempontok alá tartozik.

Más, eddig föl nem derített jelenség a madaraknak bizonyos megjelenése, mely évszakhoz van ugyan kötve; de az évek számára való tekintetből rendetlen.

Pár éven át rendszeren jelennek meg; azután évek múlnak el, míg ismét láthatók. Ilyenek a pompás színezetű, fagyöngyevő selyemmadarak, a régi írónál »boros pintyek«, másoknál »selymegek« — *Ampelis garrula* L. — melyek késő ősszel megjelenve, kihúzzák a telet és sokszor oly tömegesen jelenkeznek, hogy a vadaspiacz el van árasztva velők; ezek éjszak lakói s föltehető, hogy a zordon idő tereli őket dél felé. Ám ennél sokkal nevezetesebb a mogyoró szajkónak — *Nucifraga caryocatactes* L. — mely havasalji vidékeink állandó lakója, tömeges barangolása. A madár 1854-ben tömegesen lenyomult a Bükkbe; mult őszkor Tolnában* és Baranyában jelent meg s e jelenség sokszorosán foglalkoztatja a szakembereket.**

Akadnak ismét olyanok is, a melyek rendes eledelük nyomán haladva vetődnek más tájakra; hozzánk is. Ilyen a rózsaszínű sáskamadár — *Pastor roseus* L. — mely a sáskaseregeket követi; de úgy látszik olyan években is megjelenik, a mikor nem is a vándorsáska jár, hanem rendes sáskafajaink fölszaporodnak.

Végre vannak valóságos »zigányaink«, a melyek télen nyáron maradnak; de sokszorosán helyet változtatnak; találkozzunk velük a havasaljon, előhegységen; de a síkságon is; ilyen a jégmadár — *Alcedo ispida* L.

Mindezekben az alsóbbrendű mozgalmakban van bizonyos rendszer; az ok rendszeren biológiai s ha pontosan ki sem mutatható, legalább föltehető, hogy a táplálkozás játssza a főszerepet.

* Steinecker tisztartó úr Szegszárdon lőtt egyet s átengedte a Nemz. Múzeumnak.

** Tschusy-Schmidhofen erről egész tanulmányt tett közre.

Akadnak madarak, a melyek télszakában s rendszeren egyesén, vagy egyáltalában kis számmal jelenkeznek; de azután egyszerre roppant tömegekkel tűnnek fel. Ilyen a pompás muszka búvár, a kis-lúd nagyságú *Mergus Castor* L., melynek pár példánya rendszeren mutatkozik különösen hévizeinken — Hejő, Borsodban. — Ez a madár a mult télen ezrével lepte el a Dunát, annak fővárosi részét s annyira megjámborodott, hogy a lánczhidon közlekedő közönség táplálékot vetett neki; elkapdosta a zsemledarabokat is. A mint a jég elindúlt, a madár nyomtalanúl eltűnt.

Itt is csak egy rendes jelenségnek fokozottabb mértékével van dolgunk s valószínű, hogy a tél rendkívüli volta hozta magával.

Mindezekon kívül akad sok tévedező madár is, melyet viharok vagy más véletlenségek elsodornak rendes tartózkodó helyétől vagy rendes vonuló útjától s egyes madarak egyszerre oly helyen jelennek meg, a melyen soha senkisé láta; sőt a mely természetőknek egyáltalában meg sem felel.

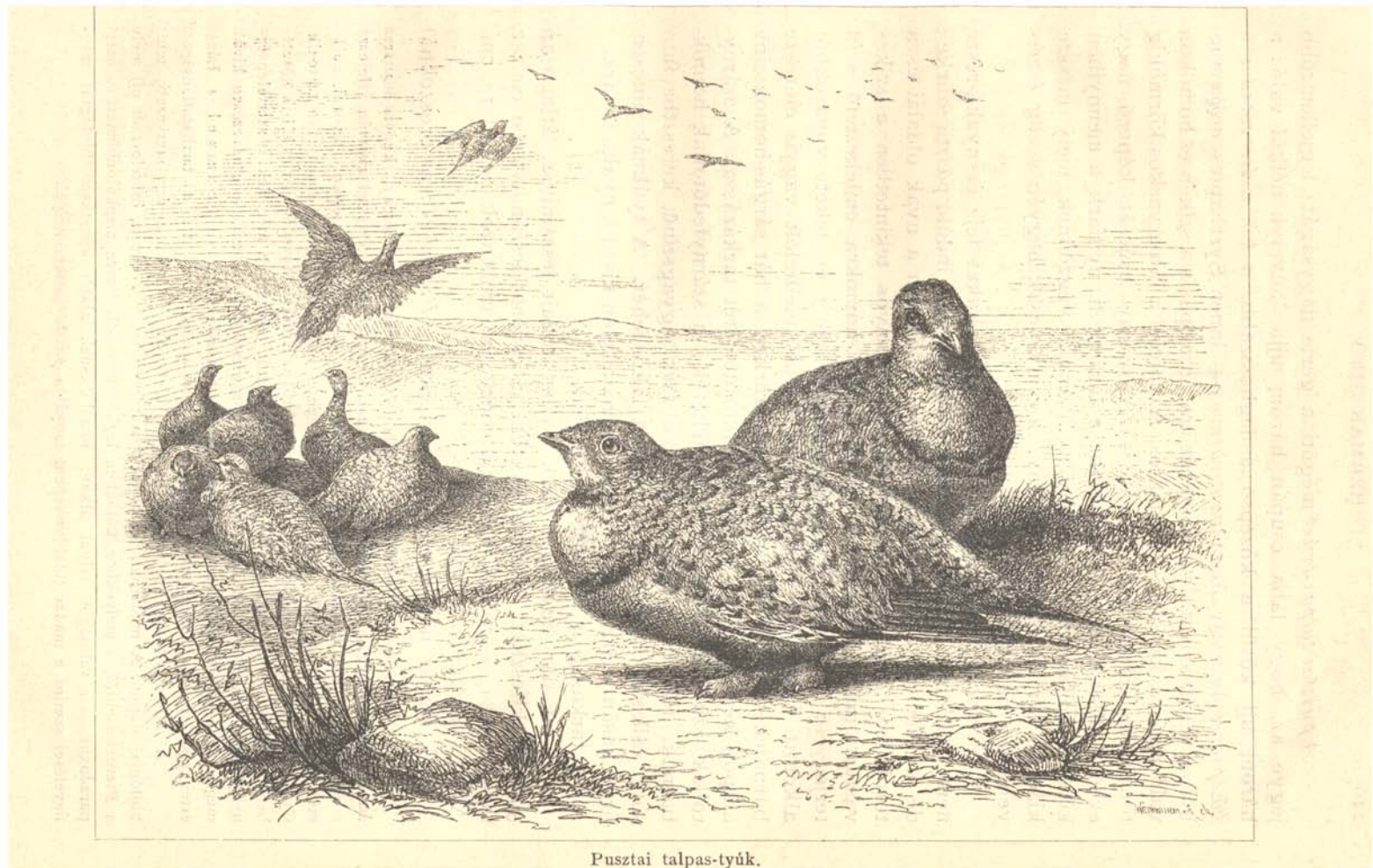
Minden ország frott ornisában akadunk ilyen tévedezőkre.

Ámde a mi idei vendégünk, egészen különálló nevezetesség, mert alapjában nem volt mondható földrészt cserélő nagy vándornak, sem cigány-madárnak, sem tévedezőnek, sem táplálék nyomán haladónak. Huszonkilencz év óta valóságos tünemény, már azért is, mert alkata és életmódja szerint a Kelet nagy pusztáinak, kivált a székes és homokosabb helyeknek, igazán tipikus madara, megjelenésének oka meg sem közelíthető, csapatosan való megjelenése pedig valóságos bevándorlásnak látszik. Huszonkilencz év leforgása alatt most harmadszor járja be Európát; első ízben 1859-ben, azután 1863-ban hozta valóságos lázba Európa ornithológusait s tegyük hozzá vadászait is, kik akkoriban rettentő írtóháborút indítottak ellene, a helyett, hogy a betelepedésre megadták volna neki a kellő nyugodalmat; mert hogy a betelepedés, különösen nálunk, nem lehetetlen, ez a madarak életét figyelő ornithológusok többségének szilárdan álló meggyőződése.

No de erről majd alább.

Ez a madár a *Syrrhaptis paradoxus*, melyet a mult század nagy utazója és kitűnő természetbúvára, Pallas 1770-ben »*Tetrao paradoxus*« név alatt épen csak leírt, nem közölvén élete módjáról semmi adatot.

A madarat mindennemű állásban s elég híven és jellemzően a mellékelt kép ábrázolja; leírása pedig a következő.

Pusztai talpas-tyúk.

*A pusztai talpas-tyúk** megüti a gerle nagyságát; legjellemzőbb jegye az, hogy lába csupán három ujjú, hüvelyk nélkül való; a három ujj közül a középső a leghosszabb, a két szélső rövid s a középsővel mintegy össze van varrva — innen Syrrhaptēs, συνήραπτόςból = összevarrott — a láb tehát igazán talpas s a szikén és homokon való járásra kiválóan alkalmas. Azonfelül a láb a vaskos körmökig tömötten, szörszerűen gatyás is. A szárny csúcsát képező nagy evedző-tollak hegyesen nyúlnak; a fark ú. n. nyílfark, a mennyiben középső tollai hosszú, vékony nyúlványba végződnek, mely messze kiálló. A madár orra kemény, kicsiny, csak hegyén s alig észrevehetően hajlott.

Színezete. Uralkodó a homokszín. A kakas feje és nyaka-része nem tarkázott; a búb, továbbá egy a szemtől induló pászta szürke; de a szem fölötti rész s levonúlva különösen a nyak oldalai és a torok felé sajátságos vöröses-sárga, bizonyos tekintetben a szikes vastartalmú fakadásaira vagy a vasas homokra emlékeztető szín terjed el; a begye táját a mellől egy fehér és fekete vonásokból alkotott finom örv választja el; a has mellfelőli vagyis előrésze barnafekete, a többi része világos-szürke; a hát sárgás-homokszínű alapon keresztbefutó, sűrű, szakadozott sötét tarkázással. A szárny-tollak szürkék, külső szélőkön feketék; a szárnyfedőtollak homokbarnák, feketés csúcsholtokkal; a fark agyagszínű, keresztbe futó sötét csíkokkal tarkázott; a gatyá fakós-fehér. A tyúknak nincsen örve, hasán a barnaság elmosódó; háta felén kívül a nyaka is tarka; sőt a tarkaság a fejtetőre is kiterjed.

A madár hossza, a fark nyílas tollait leszámítva, átlagosan 39 cm.; kifeszített szárnya mértéke, a csúcsot leszámítva, 60 cm.; a fark hossza, a nyílas tollakkal mérve 20 cm., azok nélkül 12 cm. A tyúk farknyíla rövid.

A madár népies neve a kirgizeknél »*Büldrük*«; az oroszoknál

* A Bugát-korszak emberei (l. Vajda P. Állatországa) e szerény, kedves madarat azzal sértették meg, hogy »*Kétes Távozttyú*«-nak nevezték el, a kétséssel akarván kifejezni a »paradoxus« értelmét, a »távozttyúval« pedig oly tyúkot, mely el szokott távozni. Talán szükségtelen bizonyíthatni, hogy ez a rettenetes név a nyelvkínzás szakaszába tartozik. Gróf Lázár Kálmán, a midőn 1864-ben e madárról az Erdélyi Múzeum-Egylet III-ik kötetében értekezett, él ugyan e névvel, de a hozzá csatolt jegyzésben még neki is szertelenségnek tetszik, hanem hát azt hitte, hogy a »lex prioritatis« a tudományos elnevezésen kívül, még azokra a szerencsétlen tákalmányokra is tartozik. Brassai Sámuel a Lázár értekezéséhez csatolt szerkesztői jegyzet-sorozatban apróra kimutatta a tarthatatlanságot.

A mi a »*pusztai talpas-tyúk*« nevet illeti, ezt én ajánlom úgy szervezett, mint biológiai alapon. A madárnak legkirívóbb szervezeti jegye a három összeforradt ujj, mely a *Pterocles*-ektől, a melyekhez különben legközelebb áll, élesen megkülönbözteti — ezért paradoxus — s valóságos talpat alkot; R a d d e-nek alább következő biológiai megfigyelései szerint e madár tulajdonképeni tanyái a *puszták* szikes helyei.

»*Szača*« vagy »*Sáci*«; a khinaiaknál »*Nukturu*« vagy »*Nyüpterjün*«; a mongoloknál »*Bolduru*«; a drojedanczoknál »*Altin*«.

Pallas mindössze azt jegyezte meg e madárról, hogy a keleti Tatárság pusztáin él; Eversmann körülírja hazáját s szerinte a madár a Kaspi-tengertől keletre terjedő pusztákat, el Songaráig, lakja; a Kaspi-tengertől nyugot felé csak ritkán található; éjszak felé a negyvenhatodik szélességi fokig nyomúl, kelet felé azonban az Altai hegység délibb fekvésű, pusztaszerű fennsíkjain is előfordúl.

Irt róla Huc misszionárius, Swinhoe, és kiváló módon Radde, kinek leírását Przsewalskij is hűnek bizonyítja; Brehm Alfréd csak egy napon át észlelhette, még pedig az Altai déli részén, ezért nagy művében Radde leírását követi, mely a hitelesség minden bélyegét magán viseli. Álljon belőle itt a következő részlet.

Az észlelés helye a Tarai-noor és részben a magas Gobi is.

A midőn a puszták dombján-halmán még fekszik a hó, tehát márczius közepe táján, a pusztai talpas-tyúk dél felől jelenik meg a Tarai-noor táján, még pedig párosulva; de azért mégis kis csapatokban, a melyek együtt tartanak. Enyhébb telek idején a magas Gobi északkeleti szélén is található; de kemény telek után is korán jelenik meg s oly korán költ, hogy már ezért is feltűnő. Tojásait már április első napjaiban kaphatni; május vége felé pedig már sarjútojáson költ. Úgy látszik, hogy a második költés végeztével barangol, a tél szakát pedig a Gobi déli szélein s a Himalája hegység északi előhegyeiben húzza ki. Őszkor több százra rúgó seregbe verődik. Repülés közben tömör csapatot alkot s hallatja szavát is, melyet a »*Büldürük*«, »*Nyüpterjün*« név elég jól fest.*

Tavaszkor a madár rendszeren eljár az édes vizekhez itatóra; az érkezők szólnak, a már ott levők ezt viszonzozzák. Az itatás szép sorban, tíz-tizenkettesével történik; ezután gyorsan fölkerelkednek, fölkeresik a pusztá szíkeseit, hol a *Salicornia*-féle növények zsengeit tövig lelegelik; megszállják a füves dombokat is. Nyáron át szeretik a napon való sütkezést, mely a homokban való fürdészel kapcsolatos; ezt leginkább párosával s úgy végzik, mint a mi házi tyúkjaink. Ilyenkor nem állítanak őrmadarat. A szíkesen vagy homokon fürdő vagy meglapuló madár alig vehető észre, színezete annyira alkalmazkodik a talajéhoz. Ha sólymot vesznek észre, az első csapat hirtelen felkerelkedik, szavát hallatja, mire a szomszéd csapatok mind felkerelkednek s a levegő úgyszólván megnyüzsög nyílsebesen suhogó, lármázó csapatoktól; de épen oly hamar, a mint a nyug-

* A német észlelők a hangot »*Köckerick*«-kel festik.

talanság támad, el is ül; a madarak földet érve eleintén félenken futkároznak, utóbb a hantokon ellapúlnak. Röptük a galambokénál suhogóbb és gyorsabb.

Sajátságos jelenség e madaraknak nyár szakán való elvándorlása. R a d d e azt mondja, hogy a midőn május végén a Tarainooron levő Aral szigetekre ment, a kiszáradt szíkes partnak nagy részét be kellett járnia, mely alkalommal a pusztai talpas-tyúk számtalan kisebb csapataira bukkant, melyek azonban oly óvatosak voltak, hogy egy madarat sem bírt elejteni s ezért a vadászatot estére halasztotta. Napszálltakor valamennyi madár két óriási seregbe verődött, s roppant lármát csapott. Ekkor sem sikerült a vadászat; más nap reggel pedig a seregek nyomtalanul eltűntek.

R a d d e hozzáteszi, hogy valahányszor csak nyárszakán megfordult a Tarainoor táján, a madarat sohasem találta ott; sőt őszkor is hiába kereste; csak októberben, a mikor a pusztaság legdélibb részén vadászott s a midőn a madárvonulásnak már vége volt, látta a pusztai talpas-tyúkot csapatosan s igen magasan repülve éjszaka tartani.

A madár fészke mindössze egy kikapart lapos gödör, mely mintegy 12 cm. átmérővel bír, s Salsola-szirmokkal van körülrakva; a fészek a szíkeseken áll; rendszeren több pár költ szomszédosan; egy fészekalja pedig négy tojás, melynek rendes s csak néha kissé csúcsos a formája; szín szerint a tojás zöldes-szürke, vagy barnás-szürke földön földbarna, finom rajzú.

Körülbelül ezt tudtuk a pusztai talpas-tyúkról s hazájában való viselkedéséről 1859-ig. De 1860-ban Schlegel és Moore bebizonyították, hogy ennek a madárnak néhány példánya középső Európában mutatkozott s közülök egynéhány Hollandia és Anglia fenyérein* lövetett is; 1861-ben Collet azt vitatta, hogy egy 14—15 főből álló csapat Norvégiában Mandal táján mutatkozott. Swinhoe ismét ugyanazon év őszén e madárnak Khína éjszaki részébe való bevándorlásáról adott hírt. Itt Európában az ornitológusok hajlandók voltak e madarakban véletlen tévedezőket látni, addig, míg 1863-ban egy valóságos beözönlés következett.

B r e h m** összeállítása szerint a madár útja Bródi-tól—Halics—Naranig terjedt, mely Irland nyugoti partján fekszik; viszont a déli Franciaországban fekvő Biscarolle-tól a Faró szigetekig. A haladást az mutatná, hogy május 6-kán Morvaország Sokolnitz helységénél tűntek föl; Tüchelnél nyugoti Poroszországban 14-kén, Polk-

* Bodrogközi szó = Düne.

** »Thierleben«, második kiadás, VI. köt. 22. l. Magyarországot nem ölelte fel.

witz körül Sziléziában 17-kén, Wöhlau táján Anhaltban 20-kán, Helgolandban és az angol partokon — Northumberland — 21-kén, Borkumban, továbbá Staffordshire és Lancashire partjain 22-kén, végre a Faró szigeteken május utolsó napjaiban. A keletről nyugotra való haladás tehát világos s a távolságok összeegyeztethetők a madár röptelenségével.

Borkumban Altum és v. Droste ornitológusok apróra észlelték a madár magatartását azon a fenyéren, a melyet különösen megkedvelt. A madár különösen azokat a pontokat kereste fel, a melyeket a Schoberia maritima nevű sósnövény borított, melynek magját különösen kedvelte; azonkívül ette még a Poa distans fűfaj magvát, úgy a Lepigonium marinum tokjait is. Itt a legelésző, pihenő, sütkérező csapat mindig őrmadarat állított ki, mely a veszedelmet »Köckerick (Büldürük)« szólammal hirdette. Erre a szóra a szerte legelészők egy csomóba verődtek s folszerűen meglapúltak. A homok színe annyira elnyelte az ilyen foltot, hogy negyven lépésnyiről alig volt észrevehető; kétszáz lépésnyiről semmiképen sem lehetett észre venni az ötven-hatvan főnyi foltot, még akkor sem, ha a kutató tudta a pontot, a melyen a folt megtelepedett.

Abban az évben a madár Jütlandben s több dán szigeten költött is. Reinhardt június 6-ikán kapott három tojást; a vadászok mindössze három fészekre bukkantak.

Az is bizonyos, hogy 1864-ben, igen meggyérülve ugyan, de még középső Európában volt a madár; végre teljesen eltűnt.

Rolle, Homeyer, Holtz és Brehm Alfréd e madarat fogságban tartották s az utóbbinál tojt is; de nem költött.

Az 1863-iki beözönlés a magyar földet is érintette. Ifj. Szőgyényi László a fehérmegyei Sárreuten május 19-ike körül lőtt egyet, mely csonkán bár, de mégis megmenthető állapotban jutott a Nemzeti Múzeumba, úgy az is, a melyet Bugyi helység határában ejtettek el. Parád körül Pávai-Vajna Elek, akkoriban az Erdélyi Múzeum segéd-őre, egy nagyobb csapatból kettőt lőtt le; az egyik Párisba került, a másik Csató János jeles ornitológusunk birtokában van. A kegyesrendiek szegedi főgimnáziuma gyűjteményében is van egy Szeged körül elejtett példány; ennek két társa 1864. februáriusban ugyancsak Szegeden, szíkes kubikgödrök körül lövették s a Nemzeti Múzeumban van; a madár tehát Szeged tájékán *telelt*. Gr. Lázár Kálmán még Arad vidékét is felhossa, a hol szintén löttek volna egynehányat.

Az 1859-iki föltünedezés az ornitológusok körében az az időpont, a melytől e madárnak Európában való első megjelenését számítják; de a »Vadász- és Versenylap« 1864. februáriusban lejegyezte

s gr. Lázár Kálmán utána közölte, hogy az 1864-ben, ugyancsak februáriusban, Szegeden elejtett példányok láttára egy szegedi öreg császár azt állította, hogy olyan madarat 50 évvel azelőtt látott, azóta nem. Tudva azt, hogy az alföld császár emberei legtöbbször rendkívül éles megfigyelő tehetséggel bírnak s egybevetve azzal, amit Radde a madár eltűnéséről följegyezett, a császár adata nem minden érték nélkül való.

De lássuk előbb az ideai bevándorlást. Ismét április hónapját éltük, a midőn a sebesszárnnyú, talpas vendég nálunk úgy 29-ike táján jelentkezett. A Nemzeti Múzeumba az első darab Nagy-Szeben vidékéről került, azután jött Máramarosból; ugyanakkor Erdély más tájain is feltűnt s adózott Csató János gyűjteményének. Azóta feltűnt Tasnádon, Hont, Nyitra és Árva megyében, ú. m. egy körülbelül negyven főből álló csapat Ipoly-Nyék táján, melyből Haydin Ferencz és Fischer Bertalan urak hat darabot ejtettek el; egy darab esett Medvedzse községében, mely Kocyan Antal uradalmi erdőszé birtokába jutott;* egy Tasnádon, egy Gémesen került meg.

A legérdekesebb közlést azonban Társulatunk buzgó tagja, A. Flatt Károly úr jutatta a Természettudományi Közöny szerkesztőségéhez. A közlés szerint, mely május 10-ikén kelt, azelőtt 14 nappal, tehát már április végén, sógorának mező-telegdi birtokán bejelentette az erdőszé, hogy a madár megjött s 25—30 főnyi csapatokban lepi el a Kőrös völgyét. Rögtön kiadatott a rendelet, hogy a madarakat meg kell kimélni, hogy esetleg megtelepedhessenek. Egy példány úgy került meg, hogy röptében nekiment a telegráfdrótnak s megsértette a szárnyát; az e példányra alapított leírás kétségtelenné teszi, hogy a mező-telegdi madár csakugyan pusztai talpas-tyúk s csak egy adatnak helyességébe kell kétséget vetni, abba, hogy a madár »lomhán« röpülne; minden észlelő épen az ellenkezőt állítja.

A telegráfdrótnak való nekimenés már többszörösen van feljegyezve; most is nálunk már két helyen és Németországban (Lipscse körül) is megesett s ez kettőt bizonyít: az egyik az, hogy a madár csakugyan pusztákról jön, a hol a civilizáció még nem emelte fel egyik legbámulatosabb alkotmányát, a mely a mi madarainknak már kedves ülökéje; a másik az, hogy a csapatok leginkább 4—6 méternyi magasságban röpülnek.**

* A »Budapesti Hírlap« közlése szerint.

** Valószínű, hogy e cikk megjelenése idején az adatok már szaporíthatók lesznek. Az ideai legkeletibb észleléspontja Varsó (április 24—25).

Végezzük e vázlatot a betelepítés kérdésével, mely minden-
 esetre érdekes. Ha nem is követeljük a szegedi csósz állítása számára
 a klasszikus tanuságtétel erejét, viszont az is bizonyos, hogy apodic-
 tice az sem állítható, hogy ez a madár 1859 előtt egyáltalában
 nem fordult volna meg Európában; mert hiszen a madarakra tartozó
 éles és pontos figyelés még ifjú tudomány. R a d d e megfigyelésében
 sok elem tanuskodik arról, hogy e madár költés után rendszeren útra
 kél s messze barangol, a mi alkalmasint a szikes helyek kisüléseire
 vezethető rá. Az ilyen, évenként tanyájáról kiszoruló madár, mely hozzá
 még kitűnő repülő is és könnyen jut bárhol táplálékhoz, ha szabad
 a szóval élni, kifejleszti »vállalkozó szellemét«, messze barangolhat
 el s nem lehetetlen, hogy — teljesen alkalmas helyre bukkanva
 — meg is telepedik, ha nem is csapatosan, de el-elszakadva párjával.
 Láttuk, hogy Jütlandban fészkeléshez fogott, Szeged körül telet, s
 ha nem költötte ki fiait, úgy ez azon mult, hogy Jütlandban hurkot
 vetettek neki épen fészke táján s elfogták. A fészkelés mindig meg-
 telepedő hajlamra vall, a mire a mi szikeseink pedig nagyon is ajánl-
 koznának. De ekkor okvetetlenül szükséges, hogy a bevándorlót
 nyugton is hagyjuk; mert ha újra és újra a vadászok csatarendje,
 különösen a mai, igen tökéletesedett fegyverzettel fogadja s szünet
 nélkül zaklatja, akkor a megtelepedés teljes lehetetlen. Ez indította
 reá a nemzetközi állandó ornithológiai bizottságot is arra, hogy a
 midőn e madárnak Európában való mutatkozását a szakemberekkel
 tudatta, felkérte őket arra is, hogy a maguk körében e madarat
 megvédeni iparkodjanak. A pontos, rendszertani leíráshoz szükséges
 anyag már úgy is megvan Európa múzeumaiban, a mi pedig azon
 túljár, az részben hiúság, részben nyereszkesedő vágy kifolyása.
 Mező-Telegd földbirtokosa mindenestre helyesen cselekedett a midőn
 első rendelete a védelmet foganatosította; bár sokan követnék!
 Mert szó a mi szó: de sok az olyan ember, a kiben irtóhajlam
 lakozik s ezt nálunk egy pár állatfaj már bánja is. Szikeseinknek
 csak díszére válhatnék egy érdekes madár, biológiai ismereteink
 köre is tágulhatna. Mindazonáltal a betelepítés korántsem egészen
 biztos, mert a multakat nem ismerjük s még R a d d e és P r z s e -
 v a l s z k i j képe is mindössze csak vázlat, mely e madár vándorlásait
 illetve sok lényeges kérdésre egyáltalában nem ad feleletet; mert
 hát e vándorlások ott folynak, belső Ázsia megközelíthetetlen tájain.

E kérdések a bizonytalanságnak szakasztott azon kódében
 vesznek el, mely reáborúl saját kedves szárnyas vándorainkra is,
 mihelyt őszkor az oly nagyon is szűkre szabott »civilizált világ«
 szemhatárán eltűnnek — — ki tudja merre, ki tudja hova!

És azt sem szabad felednünk, hogy az az ellenállhatatlan erő,

mely fecskénket, gólyánkat visszahozza régi fészkéhez, minden bizonnyal az ázsiai puszták madarában is lüktet. Hátha ismét visszaszóltja a Tarai-noor szikeseihez, akár kiméljük, akár zaklatjuk! De a kimélet azért mégis meg van okolva, mert az állat is »tapasztal« s ha foglalva terjed, a tapasztaláshoz tartja magát. És elvégre is a mi vándoraink ivadéka sem tér meg teljes számmal ősi fészkéhez, ez is foglal valahol: a teletést, a fészkelési megkisértését szem előtt tartva nem épen lehetetlen, hogy a vendégek seregéből néhány pár kiszakadhat, hogy szikeseinken gyarmatot alapítson.

HERMAN OTTÓ.

A CSÁCZAI PORHULLÁSRÓL.*

A Természettudományi Közlöny 223-ik füzetének levélszekerényében Szende Ignác úr azt írja, hogy februárius 5—6. közti éjjel Csáczán Trencsén-megyében akkora északi szélvihar uralkodott, a minőt emberemlékezet óta nem tapasztaltak s a mely a hópolyheket a havon gömbökké hengergette. A vihar lecsendesedtével az egész táj sárgás porréteggel volt fődve. E porból Szende úr néhány grammot a Társulat titkári hivatalának be is küldött. Tisztelt elnökünk nekem adta át a port megvizsgálás végett. Vizsgálatom eredményéről a t. szakülésnek a következőkben teszek jelentést.

Időközben már többen foglalkoztak a kérdéses por kémiai és petrográfiai megvizsgálásával. A bécsi csász. kir. földtani intézett februárius 21-én tartott ülésén C. v. C a m e r l a n d e r értekezett ugyanerről a porhullásról. Ő nem a Csácza vidékén hullott anyagot vizsgálta, hanem az ugyanakkor Nieder-Bistritz és Ostravitz mellett osztrák Sziléziában és Ratibor mellett porosz Sziléziában hullott porral foglalkozott. Sárga, a valódi löszporra hasonló anyagnak írja le, de hozzát teszi, hogy szénsavas vegyületek nincsenek benne; túlnyomóan kvarcztartalmú s azonfölül amfibólt, csillámot, epidotot, magnetitet, turma-

lint, zirkont, apatitot és rutilt is talált benne. A por tehát semmi esetre sem löszpor. Camerlander megemlíti, hogy a por kozmikus eredetű sem lehet, mert a kobaltnak és nikkelnak nyoma sem foglaltatik benne. Valószínűnek tartja, hogy a Skandináv félsziget kristályos területéről való.

Ugyanazon tárggyal foglalkozik Teschler György közleménye, mely a Term. tud. Közl. májusi füzetében is megjelent. Teschler G. Csácza vidékén gyűjtött port elemzett és azt »ibolyába hajló szürkés anyagnak«, tehát egészen más színűnek írja le, mint a minőnek Camerlander és saját magam az ugyancsak Csáczáról származó pornemű anyagot találtam. Meglehet, hogy a különbség onnét van, hogy Teschler úr iszapolt és szárított port vizsgált, míg az enyémet, Szende úr jelentése szerint, nagyobb mennyiségű vízzel szárazra párologtatták, miközben a jelenlevő vasoxidulvegyületek részben vasoxidhidráttá alakulhattak át. Teschler a szemcsék átlagos nagyságát megmérte és legnagyobb részben kvarcz és földpátból állóknak találta őket. Észlelt még azonkívül vasrozsdát, piros hematitot, szennyes zöld piroxént és nagyobb mennyiségű szemcsés, de nem kristályos, magnetitet is. Teschler összehasonlította a csáczai port a Vezuv környékén gyűjtött vulkáni hamuval és a két anyagot

* Előadott a Term. tud. Társ. 1888. május 16-ikán tartott ülésén.

Creative Commons License Deed

Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0)

Ez a [Legal Code \(Jogi változat, vagyis a teljes licenc\)](#) szövegének közérthető nyelven megfogalmazott kivonata.

[Figyelmeztetés](#)

A következőket teheted a művel:

szabadon másolhatod, terjesztheted, bemutathatod és előadhatod a művet

származékos műveket (feldolgozásokat) hozhatsz létre

kereskedelmi célra is felhasználhatod a művet

Az alábbi feltételekkel:

Nevezd meg! — A szerző vagy a jogosult által meghatározott módon fel kell tüntetned a műhöz kapcsolódó információkat (pl. a szerző nevét vagy álnévét, a Mű címét).

Így add tovább! — Ha megváltoztatod, átalakítod, feldolgozod ezt a művet, az így létrejött alkotást csak a jelenlegivel megegyező licenc alatt terjesztheted.

Az alábbiak figyelembevételével:

Engedélyezés — A szerzői jogok tulajdonosának engedélyével bármelyik fenti feltételtől [eltérhetsz](#).

Közkinccs — Where the work or any of its elements is in the [public domain](#) under applicable law, that status is in no way affected by the license.

Más jogok — A következő jogokat a licenc semmiben nem befolyásolja:

- Your fair dealing or [fair use](#) rights, or other applicable copyright exceptions and limitations;
- A szerző [személyhez fűződő](#) jogai
- Más személyeknek a művet vagy a mű használatát érintő jogai, mint például a [személyiségi jogok](#) vagy az adatvédelmi jogok.

- **Jelzés** — Bármilyen felhasználás vagy terjesztés esetén egyértelműen jelezned kell mások felé ezen mű licencfeltételeit.